

OM MÄNNISKOVÄRDE OCH DJURVÄRDE

(Kolumn ÅU 30.4.98)

Lars Hertzberg

Under vintern fördes i en ledande finlandssvensk dagstidning en utdragen debatt om människors och djurs eventuella egenvärde. Att en varelse har egenvärde betyder att man inte får tillfoga den lidande eller döda den utan tvingande skäl. En del debattörer ville bevisa att människor har egenvärde och att djur inte har det, andra betvivlade att människor har egenvärde, andra återigen menade att djur nog har det.

Debatten föreföll mig svindlande egendomlig, ungefär som om det gällt övningar i rymdgeometri: om A, B och C är fallet, så har människan egenvärde, nu är A, B och C fallet, alltså har människan egenvärde. Jag hade svårt att se någon koppling till det debatten uppgavs handla om, dvs en fråga om moral. Moral, som jag ser det, är en fråga om liv och samvete, inte en fråga om att leda påståenden i bevis.

I mitt tycke stod Björn Törnroth för det bästa inlägget (HBL 26.2.98). Han framhöll att det centrala är hur vi handlar i olika situationer: "Spindeln har för mig mindre egenvärde än en katt. Det krävs betydligt mer motivering för mig att döda en katt än en spindel. Poängen är att det i alla fall krävs en motivering; jag är inte likgiltig. --- Egenvärde kan definieras som den respekt jag är benägen att visa något på bekostnad av mig själv. Hotar en mygga min nattsömn dödar jag den och hotar en människa mitt liv dödar jag [henne] också. Jag skulle däremot inte döda en människa för att [hon] hotar min nattsömn, till alla grannars lättnad."

Törnroths inlägg visade också på en annan brist i debatten. Debattörerna hade talat om djur som om de utgjorde en enda obestämd klump, allt från aardvarkar till mollusker och från nejonögon till ökenråttor. Ordet 'djur' fungerade här som en variabel: som ett objekt för intellektuella övningar, inte som en beteckning för levande varelser till vilka olika människor står eller inte står i olika relationer: vissa djur kan vara mat och andra inte, vissa djur man ger man namn och andra inte osv.

För den australiske filosofen Peter Singer, som har blivit känd som den främsta talesmannen för vad man börjat kalla djurens rättigheter, är det hela likaså en fråga om bevis och argument. Han har låtit förstå att han personligen inte bryr sig särskilt mycket om djur, men att det inte spelar någon roll i sammanhanget. Han vill i stället bevisa att vi är inkonsekventa om vi tar hänsyn till att människor kan känna smärta, men inte tar hänsyn till att djur kan känna smärta. Han vädjar inte till vår medkänsla

eller till vårt samvete, utan till det en modern intellektuell fruktar allra mest: att beslås med en inkonsekvens eller att ertappas med att inta en ståndpunkt som man inte kan ge argument för.

*

Vad vore det att missta sig på en varelses egenvärde? Anta att någon dödade en medmänniska, och urskuldade sig med att han hade missat det nummer av _Husis_ där det bevisades att man inte fick göra så. Eller anta att han sade att han hade gått igenom beviset på egen hand och kommit till att det inte var hållbart. Vi skulle knappast förstå vad han menade. Insikten att det är något fruktansvärt att döda en medmänniska är inte något vi har läst eller tänkt oss fram till. Någon som måste göra det har redan tagit skada till sin själ.

Jag tror emellertid inte att deltagarna i den aktuella debatten är skadade i själen. De tvivlade aldrig egentligen på, att det är något fruktansvärt att döda en människa, eller att detta är något helt annat än att skjuta en älg eller att fånga kräftor. Debatten hade inte och var aldrig ens avsedd att ha någon koppling till det verkliga livet. Den var ingenting annat än en sällskapslek, ett höviskt utväxlande av åsikter.

*

Att ha blivit orsak till en medmänniskas död skulle för de flesta av oss vara en omvälvande upplevelse. Att ha blivit en mördare skulle vara det i oändligt mycket högre grad. Detta ger oss en betydligt mera grundläggande insikt i hur vi förhåller oss till andra människors liv, än upplysningen att människan har ett egenvärde. Den som mördat en annan hemsöks kanske under sitt återstående liv av minnet av den andra, eller av föreställningen om det liv den andra aldrig fick leva. Han känner sig kanske i evighet avskuren från människornas gemenskap, är ur stånd att finna en mening i sin tillvaro.

En igelkott korsade en gång motorvägen framför min bil. Jag hann inte reagera, bilen stötte till igelkotten som slungades livlös i vägrenen. Jag vet inte hur det gick med den. Detta var en obehaglig upplevelse, men händelsen kan inte jämföras med hur det hade varit att stöta till en människa och inte veta hur det gick för henne. Om någon påstod att dessa två händelserna är likvärda skulle jag uppfatta det som en pose. För att säga något sådant och verkligen _mena_ det måste man leva ett radikalt annorlunda liv, ett liv det skulle vara ytterst svårt eller omöjligt för oss att känna igen oss i.

Men förutsätter inte hela detta resonemang att vi från början har kommit överens om att det är fel att döda människor? Att säga att det är fel att döda människor gör dock ingenting klarare. Om jag inte ser något fruktansvärt i att ha en människas liv på sitt samvete, vad ska jag ta mig till med upplysningen att det är 'fel'? (Vi lär oss att det är fel att stoppa kniven i munnen när man äter, att gå med klackjärn på parkettgolv och stava 'aldrig' med två 'l'. Vad skulle det betyda att säga, att handlingen att döda en människa har samma egenskap?)

Att förstå hur ordet 'mord' används är att förstå att ordet uttrycker avsky. Den som inte förstår vad ett mord är har inte en informationslucka utan en brist i djupet av sin personlighet.

*

Menar jag då att det inte batar något till att filosofera om moraliska frågor? Det har jag inte sagt. Filosofin kan visserligen inte göra människor goda eller tala om för dem hur de bör leva. Den är en reflektion över det vi alla redan vet. Vad den däremot kan göra är att röja undan det intellektuella bråte som spärrar vägen till en förståelse av verklig godhet och ondska.